

ASKERİ DÖNÜŞÜM ÇAĞINDA MERCİDABIK VE RİDANİYE SAVAŞLARI ÜZERİNE BİR TAHLİL

Burhan Erhan ÇAVDAROĞLU¹

ÖZ

XVI. Yüzyıl ile başlayan Askeri Devrim ve Dönüşüm, bir çok ordunun silah ve harp düzeni unsurunu etkilediği gibi Osmanlı ve Memlük Devletlerini de etkilemiştir. Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'da yükselen bir güç haline gelen Osmanlı Devleti, Batı'daki seferlerinde arkadan vurulma ihtimalini ortadan kaldırmak için İran ve Mısır üzerine seferler düzenlemiştir. Yapılan seferlerde devrin ateşli silah teknolojisini bilare savaş meydanlarında takip eden Osmanlı Devleti, ateşli silahları kendi ordusuna uyumlu hale getirecek yeni teknolojiler ve imalat usulleri geliştirmiştir. Ancak Osmanlı'nın bu gelişmeleri takibi karşısında Portekiz ve Rodos tehdidi ile karşı karşıya bulunan Memlük Devleti'nin ateşli silahlara kayıtsız kaldığını düşünmek, herhalde büyük bir yanlış olacaktır. Osmanlı Ordusunun Batı üzerine yaptığı saldırı savaşlarında topu ve tüfeği hücum maksatlı kullanmasına karşılık, bölgesel bir devlet durumunda olan Memlükler, söz konusu silahları savunma maksatlı kullanmış ve harp düzenini bu minvalde teşkil etmiştir. Mevcut eserlerin çok fazla değinmediği bir diğer mesele olan istihbarat kavramı da savaşın Osmanlılar tarafından kazanılmasında birincil faktör olmuştur. Nitekim I.Selim Tumanbay'ın Kahire'de ki planlarını istihbarat ağı sayesinde öğrenmiştir. Tüm bu gelişmelerin haricinde, söz konusu iki devletin askeri yönlerinden ziyade devlet teşkilatlanmalarına baktığımızda, Osmanlı'nın Memlükler'e nazaran daha merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Memlük Sultanlarının üst katmandaki kuvvetli Memlük Emirlerinin tepkilerine karşı gelecek siyasi bir otoritesinin bulunmayışı, Memlük ordu teşkilatının askeri bir kast sistemi (süvari birliklerinin gavur icadı kullanmayı reddetmesi) şeklinde teşekkül etmiş olmasına karşılık, Osmanlı Sultanının mutlak merkeziyetçi bir politika gütmesi, seyfiye ve ilmiye sınıfları içerisinde etkisini ve yetkisini kullanma gücü, dolayısıyla ordusunun tüm birliklerini uygun gördüğü silahlar ile donatması, ilmiye sınıfının da bu yönde uygun fetvalar vermesi Osmanlı Ordusunu Mercidabık ve Ridaniye savaşlarında Memlük ordusuna üstün kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Merkezileşme, İstihbarat, Ridaniye, Mercidabık, Ateşli Silahlar*

¹Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Anabilim Dalı, erhancavdaroglu(at)gmail.com

AN ANALYSIS ON BATTLES OF MARJ DABIQ AND RIDANIYA IN THE ERA OF MILITARY TRANSFORMATION

ABSTRACT

The military reform and transformation which started in 16th century affected weapon and battle order of Ottomans and Mamelukes just like many other armies. The Ottoman Empire, which became a rising force in Anatolia, the Balkans and the Middle East, organized military expeditions on Iran and Egypt in order to eliminate the possibility of getting attacked from the east while conducting military expeditions to the west. The Ottoman Empire, which kept up with modern fire weapon technology on the battlefields in the military expeditions conducted, developed new technologies and production methods which would harmonize fire weapons with its army. However, in view of the Ottomans following these developments, it would be a big mistake to think that the Mameluke State, which faced the threat of Portugal and Rhodes was indifferent to firearms. Although the Ottoman Army used cannons and rifles for offensive purposes in the attacks towards the West, the Mamelukes, which was a regional state, used said weapons for defensive purposes and established their battle organization within this direction. Another issue which is not addressed much in existing works is that concept of intelligence was the primary factor which won the Ottomans the war. As a matter of fact, Selim I learned about the plans of Tuman Bay in Cairo thanks to the intelligence network. Apart from all these developments, when we look at the state organizations of two states rather than their militaries, it can be seen that Ottomans had a more centralist structure compared to the Mamelukes. In contrast with the fact that the Mameluke Sultans did not have the political authority to oppose the responses of powerful Mameluke commanders, and the army organization of Mamelukes being a military caste system (the cavalries rejecting to use inventions of infidels), Ottoman Sultans cherished an absolutely centralist policy, had the power to use their influence and authority on Seyfiye and Ilmiye classes (military and administrative), thus, equipped all units of the military with the weapons they deemed fit and administrative class gave fatwas in line with this, thus, Ottoman Army outmatched the Mameluke Army in Marj Dabiq and Ridaniya battles.

Keywords: Centralization, Intelligence, Ridaniya, Marj Dabiq, Fire Weapons

Çavdaroglu, Burhan Erhan. “Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabik Ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil”. *ulakbilge* 5. 14 (2017): 1269-1284.

Çavdaroglu, B. E. (2017). Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabik Ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil. *ulakbilge* 5 (14), s. 1269-1284.

Giriş

İstanbul'un Fethi'nin ardından ateşli silahların kullanımında görülen yaygınlaşma, Osmanlı Ordusunda olduğu gibi tüm dünya ordularını da etkisi altına almıştır. Osmanlı Devleti'nin devamlı batıya yönelik yaptığı savaşlar ve kuşatmalar, Osmanlı ordu teçhizatında bazı yeniliklere gidilmesine sebep olmuştur. Bu yeniliklerden bazıları *Şahi* olarak nitelendirilen büyük topların yerine, savaş esnasında rahatlıkla manevra yapabilecek küçük sahra toplarının imal edilmesidir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda şahi ve sahra toplarından başka Avrupa ordularının kullandığı ağır zırhların mukavetini kırmak için geleneksel Osmanlı silahlarından olan, ok ve yayın işlevsiz kalması sonucunda, Osmanlı ordusunda bazı Yeniçeri Ortaları ve Sipahi birliklerine tüfeng adı verilen silahlar verilmiştir. Ancak sipahiler bu silahın at sırtında kullanımının zorluğundan şikayet etmelerini takiben tüfengler sipahilerden alınarak Yeniçeri birliklerine has kılınmıştır. Osmanlıların askeri gücü ve silah sanayini, bilhassa ateşli silahlar çerçevesinde (Emecen,2014: 29) ele alan Agoston, ateşli silahların Osmanlı askeri gücüyle bütünleşmesinin tarihi olarak XV.yüzyılı vererek oryantalist meslektaşlarının tezlerini çürütmektedir. Osmanlı ordusunda topun ilk kullanımının ne zaman olduğu alanla ilgilenen tarihçelerin daima tartışma konusu olmuştur. Bazı tarihçiler bu kullanım ile ilgili, I.Kosova Savaşı'nı söylerken, bazı tarihçiler topun Osmanlılarca ilk kez Yıldırım Bayezid'in İstanbul Kuşatması (1392-1402), sırasında kullandığı fikrinde birleşmişlerdir. Bizce de uygun olan fikir, topun ilk kullanımının İstanbul kuşatması sırasında olduğudur. Zira bu tarihte top, meydan muharebesi silahı olarak hiç kullanılmamış, kale kuşatmalarında tercih edilmiştir. 1389 I.Kosova Savaşı sırasında, Osmanlıların Sırp ordusunda ilk top örneklerini (Chase,2008: 107) gördüğü, kanaatindeyiz. Topun kuşatma silahı olması haricinde meydan muharebelerinde ilk kullanımının Varna Savaşı'nda Macarların Wagenburg (Tabur Cengi), savunma sistemi ile başladığını tahmin ediyoruz. Bu taktik ile birlikte top, meydan muharebelerinin kaderini tayini açısından belirleyici olmaya başlamıştır. II.Kosova Savaşı sırasında Osmanlıların Tabur Cengi taktiğini başarı ile tatbik ettiği, dönemin Sırp ve Osmanlı kaynaklarında geçmektedir. Topun Osmanlılar da meydan muharebesinde ki kullanımı önceleri saldıran Avrupa süvarisine karşı çok etki sağlayamamıştır (Özçelik, 2014: 126). Teknoloji yerleştikçe, Osmanlılar bu silahı meydan muharebelerinde başarı ile uygulamışlardır. Osmanlı ordusu Batı'da yaptığı seferler neticesinde top kullanımını öğrenmesine karşılık, doğudaki düşmanları olan Memlüklerin bu silahtan haberdar olmaması pek mümkün görünmemektedir. Memlük Devletinde ateşli silahlar bahsinde ilk olarak söylenmesi gerekenler mekahil en-neft, mekahşk el-barud, mukhula en-neft ve medafi en-neft, bunduk er-rasas adını taşıyan silahlardır (Çetin, 2007: 214). Bunlar uzun mesafelere yanıcı madde atan silahlardır. Bunları mancınık olarak niteleyebilmemiz mümkündür. Bunlar haricinde Mekhale adı verilen barut,

kurşun, demir vs. malzemeler atan silahların kullanımı da bilinmektedir. Kale kuşatmalarında kullanılmak üzere el-kefayet (Çetin, 2007: 215) denilen, omuzda taşınan küçük top benzeri silahlarda kullanılmaktadır. Memlûk Devletinde bunduk adı verilen önceleri yay ile, daha sonraları mızrakla ve zaman içinde havanın sıkıştırılmasıyla bir tüpten fırlatılan bir silahın varlığından haberdarız. Ateşli silahların Memlûkler'de kullanımının bir başka örneği ise, bunduk er-rasas denilen tüfek örneğidir. Topun Memlûkler'de ilk kullanıldığı dönem ise 1389-1390 yıllarında ki Berkuk, Mintaş ve Yelboğa'nın mücadelesi sırasında olmuştur. Memlûk Devletinde XIV. yüzyıldan sonra kullanılan top, sadece kale kuşatmalarında tercih edilmiştir. ateşli silah kullanan kesim, daima az maaş almış, küçümsenmiş ve aşağı gruptan sayılmıştır. İlk tüfek birliği 1490 senesinde Memlûk Sultanı Kayıtbay tarafından kurulmuşsa da, Memlûk Emirlerinin kendilerini küçülteceğini düşünmesi ve din adamlarının "Peygamberin sünnetine zinhar uygun değildir." yönünde fetvalar vermesi üzerine birlik kısa sürede dağılmaya mahkum olmuştur. Melikünnasır Muhammed'in teşkil ettiği bir diğer tufeng birliği ise yine Memlûk emirlerinin baskısı neticesinde lağvedilmiştir (Emecen, 2014: 72). İlginç olan bir başka kayıt ise şudur, 1480 senesinde Memlûk - Akkoyunlu savaşında, Ebu Bekir Tihrani Memlûk ordusunda top ve tüfek kullanımının çok yaygın olduğunu belirtmiştir (Ebu Bekir Tihrani, 2014: 51). Bu bilginin tekrarını veren Safevi tarihçisi Hasan-i Rumlu o vakte kadar tufegin henüz icad edilmediğini belirterek, nasıl kullanıldığı hakkında bir söylentiye nakletmiştir (Hasan-i Rumlu, 2006: 50). Burada kastedilen tüfek yüksek ihtimalle, küçük sahra toplarıdır. Sultan Selim'in Mısır seferi öncesinde Memlûkler'in Rodos Şövalyelerinden 200 kadar top aldığı kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır (Emecen, 2014: 77). Memlûk ordusundaki ateşli silahların varlığı ile ilgili bugüne değin ulaşan bir Osmanlı belgesi konuyu kesinleştirecek bilgiler sağlamaktadır (7 Mart 1517/13 Safer 923 tarihli bir raporda, Reşid ve İskenderiye kalelerindeki silahların ve malzemelerin sayısı hakkında bilgi verilirken, top ve tüfeklerin sayısı da kaydedilmiştir. Buna göre çoğu darbzen denilen tipte, kullanılır durumda olan top sayısı Reşid'de 100 kadardır. Ayrıca kırık, kullanılmaz durumda olan top ve tüfek sayısı 240 civarındadır. İskenderiye Kalesinde ise 50'si Şahi, 90'ı aşkın top tespit edilmiştir. / Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr.D.5641, s.2). Bu belge şüphesiz Ridaniye'ye götürülen topların dışında kalenin savunulması için bırakılan topların toplam sayısını ibraz etmektedir. Bu rakamlar, bize Memlûk ordusunun da ciddi bir top stokunun olduğunu göstermekle birlikte, bu silahı hiç meydan muharebesinde kullanmadıklarını, daima kale savunmasında kullandıklarını bildirmektedir (Emecen, 2014: 78). Memlûk ve Osmanlı ordusundaki ateşli silahların kullanımı ile ilgili nihai olarak şu söylenebilir ki, Memlûkler'in ateşli silahlara karşı tepkileri ve ileri sürdüğü daha çok askeri sınıfın, süvariliği imtiyaz ve üstünlük nişanesi (Ayalon, 2015: 21) olarak görüp statülerini devam ettirebilmek için ateşli silahları kullanan sınıfın kendilerine rakip

olabilme ihtimalini göz önünde tutarak buna şiddetle karşı çıkmışlardır. Burada karşımıza çıkan önemli bir hususta, Osmanlı ve Memlük Sultanının merkezi otoritesi arasındaki temel farklılıklardır. Osmanlı Devleti, Orta Asya ve İslami devlet yönetim telakkilerinin sentezi gereği, tam bir merkeziyetçi yönetime sahiptir. Ancak bu merkeziyetçiliğin tam olarak oturması için XV.yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekecektir (Ocak, 2013: 96). II.Mehmet'in İmparatorluğu tam bir merkeziyetçi yapıya kavuşturmasının akabinde, "din-ü devlet, mülk-ü millet" formülü benimsenmiştir (Ocak, 2013: 96). Osmanlı padişah tipolojisinin tam oturduğu Fatih Sultan Mehmet döneminde, padişah devletin başı olması itibariyle siyasal, otoritenin, İslam dininin yegane sahibi olmuştur. Halil İnalçık'ın deyimiyle, "Osmanlı Padişahı, devlet içinde mutlak örfi hakimiyet salâhiyeti ile, Fatih Mehmed'in şahsında doğmuş ve bütün kudret ve salâhiyetlerini Selim I ile Süleyman I zamanında kazanmıştır." (İnalçık, 1958: 102). İlmiye, Seyfiye ve Kalemîye sınıfın da mutlak otorite sahibi olan Sultan I.Selim, doğuya düzenlediği seferlerde bu otoritesini kullanmıştır. Osmanlı devlet teşkilatında devşirme (kuloğlu kulluk) sisteminin mevcut olması, padişahın devlet adamları ve asker üzerinde ki mutlak hakimiyeti (Öz ve Yeşil, 2015: 538), Osmanlı ordusunu bu çağda muzaffer kılan yegane husus olmuştur. Müslüman olan Memlükler ve Safeviler üzerine sefer düzenleyen Sultan Selim'in, bu seferlerinin dini meşruiyetini sağlayacak fetvalar alması ise meselenin bir başka tezahürüdür. Memlük Devletin de ise devlet adamlarının ve askerlerin hür Müslüman Türklerden oluşması (Yiğit, 2004: 96), sultanın devlet mekanizmasında ki etkisini kısıtlayıcı bir duruma sebep olmuştur. Memlük sultanı, tüm bu sebeplerden dolayı ordusuna ateşli silahların kullanımını kabul ettiremezken, Osmanlı sultanının bu konuda ki başarısı ortadadır. Ridaniye Savaşı öncesinde, Memlükler'in planı, topraklarını Osmanlılara göstermeyerek onları salvo ateşi ile karşılamak ve bunun yarattığı şaşkınlıktan faydalanarak Osmanlı ordusuna ani bir süvari hücumu yapmakta (Emecen, 2014: 155). Ancak Sultan I.Selim, Memlükler'in bu planını önceden yaptığı istihbarat faaliyetleri, esir sorgulamaları ile öğrenen Sultani stratejisini bu yönde değiştirmiştir. Olası bir direnişe karşı da Kahire'nin sokak planlarını da Mısır Memlük Emiri olan Hayır Bey'den öğrenmiş ve tedbirini buna göre almıştır. Nihayetinde Selim'in bu istihbarat faaliyeti ve tedbirleri ona zaferin kapılarını ardına kadar açmıştır.

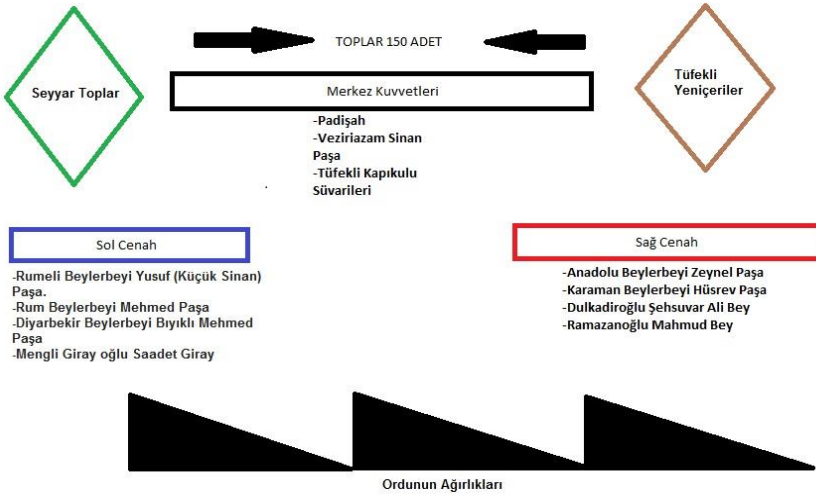
Mercidabık Meydan Muharebesi (1516)

Çaldıran Savaşı ile doğudaki en önemli rakibini sindiren Yavuz Sultan Selim'in Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya hakim olmak için giriştiği faaliyetler, aynı bölgede önemli bazı şehirleri elinde bulunduran Memlük Sultanı Kansu Gavri'yi endişelendirmeye başlamıştı (Emecen, 2004: 175). Memlükler ve Osmanlı arasında II.Bayezid döneminde başlayan gerginlikler, Dulkadiroğlu meselesi ve Hicaza

dönük Osmanlı politikalarının yakın zamanda yeni bir gerginliğe sebep olacağı beklenen bir hadise durumuna gelmişti. Sultan I.Selim tahta çıkışının ardından Safeviler üzerine düzenlediği Çaldıran Seferinden sonra, Memlûk'ler üzerine de bir sefer düşüncesi ve hazırlığına başlamıştı. Doğu ile olan uğraşından Batı'ya hiç yüzünü dönemeyen Sultan Selim, Anadolu'ya mutlak hakim olabilmek için Memlûk Devleti'nin de ortadan kaldırılmasını şart görmekteydi. Öte yandan Memlûkler'in kutsal yerleri koruyamaması ve söz konusu olan Portekiz tehdidi, Osmanlı padişahının bu bölgeye yönelmesine sebep olmuştur (Emecen, 2014: 155). Kansu Gavri, Selim'in siyasi girişimlerinin kendi bölgesine yönelik olduğunu fark etmiş ve "düşmanımın düşmanı dostumdur" (Cezar, 2011: 754), düsturunu benimseyerek Şah İsmail ile temasa geçmiştir. Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile temasa geçmesi, siyasi olarak Sultan I.Selim'e istediği bahaneyi sağlamıştır. Ancak Sultan Selim, Memlûk ordusunu gafil avlamak maksadıyla doğrudan savaş ilan etmemiş, onun yerine Diyarbakır'ı geri alma maksadıyla ordusunu hazırlamaya başlamıştır (Emecen, 2014: 146). Bunun yanı sıra Sultan I.Selim Memlûk sultanını zapt edebilmek için ona yazdığı mektubu İbn Ayas'ın tarihinde görebilmekteyiz (*Sen benim pederimsin, sizden dua isterim; ben Alaüddeve memleketine ancak senin izinle girerdim. O bana asi idi, pederimle Sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren bu adamdı. Onun ölümü ayn-ı sevab oldu. Onun yerine tayin edilen Şehzuvarzade hoşunuza giderse ikba ediniz, gitmezse değiştiriniz. Bu pederimin bileceği bir iştir. Ben Alaüddeve'den aldığım yerleri size iade ediyorum; sultan daha ne arzu ederse yapacağım.* / İbn Ayas, Beda'i ül-Zuhur fi Vekayi'ül-dühur). Buna göre Selim, gerçekten Gavri'yi sakın ve yerinde tutmak için çaba sarf ettiği ortadadır. Veziriazam Sinan Paşa'nın Diyarbakır'a geldiğini öğrenen Sultan Gavri, 20 bin kişilik bir kuvvetle, yanında Abbasi Halifesi Mütevekkil, dört mezhep kadıları ve Şehzade Ahmed'in oğlu Şehzade Kasım olduğu halde 18 Mayıs 1516'da yola çıkmıştır (Emecen, 2004: 175). Sultan I.Selim bu olay üzerine istediği fırsatı yakalamış ve sefere dini meşruiyet katmak için, Memlûk'leri kafır Safeviler ile işbirliği yapmakla suçlamış ve sapkın bir konuma geldikleri teziyle, Memlûk seferi için Şeyhülislam'dan fetva almıştır (Lütfi Paşa, 2001: 225) (*El Sual; Bir padişah İslam padişahından olup, Mekke ve Medine ve Hadim -ül Haremeyn iddiasında olup, kızılbaş bedmaş sebbi Ciharyarı Güzin idenlerden ola, onun üstüne gayri İslam padişahı Cihanyarı menetmek için kızılbaş üzrere iderken ol mahalde Mekke, Medine padişahından kızılbaş imdad gelüp sebbi laneti men idem diyen padişaha kılıç çekseler ne lazım olur ? Beyan Buyrula, El-Cevab: Öyle imamın imameti caiz değildir; Hal'i farz-ı ayndır.*). Ayrıca süregelen Portekiz tehdidinden çekinen Arap Emirleri, Kutsal Beldelerin Memlûk idaresi yerine Osmanlı idaresine geçmelerini istediklerini söylemek üzere İstanbul'a gelmeye hazırlansalar da, Kansu Gavri'nin buna izin vermediği kaynaklarda yer alan bir başka husustur (İnalçık, 2014: 141). Bu da göstermektedir ki, Sultan I.Selim sefer öncesinde hem askeri hem de sosyal

olarak bölgede kendi konumunu hazırlamıştır. 18 Ağustos'ta Antep'i teslim alan Sultan I.Selim burada bir savaş divanı toplamış (Haydar Çelebi, 1976: 157) ve hareket planını hazırlamıştır. Sultan Selim'i karşılamak üzere Mercidabık sahrasına gelen Kansu Gavri'de ordusuna savaş düzeni aldirmiştir. Sayı bakımından her iki tarafın ordusu da hemen, hemen eşit durumda olmasına karşın, Osmanlı Ordusunun hareket olanı onları zafere sevk etmiştir (Osmanlı Ordusu 60 bin, Memlük Ordusu 50 bin).

Tablo 1

Osmanlı Harp Düzeni

Memlük karargahında ise planlanan savaş planı daha hantal ve manevra kabiliyeti düşük bir şekilde tasarlanmıştı:

Tablo 2

Memlük Harp Nizamu

Görüldüğü gibi Memlük ordusunda da ateşli silahların kullanıldığını ortadadır. Ancak meydan muharebesinde ateşli silahın nasıl kullanıldığı hakkında bilgi sahibi olmayan Sultan Gavri, şahi toplar yerine küçük çaplı seyyar sahra toplarını getirmiştir (Agoston, 2017: 95). Ayrıca Osmanlı padişahının merkez ve sağ cenahında bulunan tüfekli yeniçeri birlikleri de savaşın asıl vurucu gücü olacaktır. Memlük ordusu, geleneksel süvari hücumu ile Osmanlının zayıf olarak gördükleri Sol Cenahını dağıtarak padişahı ve veziriazamı esir almak ve savaşı kısa sürede nihayetlendirmeyi hedeflemekte, planlarını da bu yönde kurulamaktadır. Nihayetinde ilk hücum Memlük süvarileri tarafından sol cenah üzerine yapılarak savaş başlamıştır (Haydar Çelebi, 1976: 159). Memlüklerin hızla hücum eden süvarisine karşı Osmanlı ordusunun ön hatta zincir ile birbirine bağlanmış olan 150 top aynı anda ateşlenerek, süvariler dağıtılmıştır. 150 topun aynı anda ateşlenmesiyle ortaya çıkan korkunç gürültü, topun meydan savaşında kullanımına alışkın olmayan Memlük atlarını ürkütüp, geri çekilmesine ve binicilerini üzerinden atmasına sebep olmuştur. sol cenahı yıkamayacaklarını fark eden Memlük Sultanı, derhal Osmanlı sağ cenahına hücumla başlamıştır (Emecen, 2014: 150). Gerçekten Kansu Gavri bu kez doğru bir hamle yapmıştır. Zira Osmanlı Sağ cenahı oldukça

kuvvetsiz bir durumdaydı. Ancak burada savaşın kaderini tayin edecek hadise cereyan eder: Sinan ve Yusuf Paşa'nın emrine verilen tüfekli Yeniçeri birlikleri, talim ettirildikleri üzere saf düzeni ile Memlûk ordugahına ateş ederek, yürümeye başladılar. Ordugahın düşme tehlikesi, Osmanlı sağ cenahına hücum eden (Emecen, 2004: 176) Memlûk süvarisinin geri çekilmesine sebep olmuştur. Bu sırada sol cenahta bulunan sahra toplarının, sağa kaydırılması üzerine yüz geri eden Memlûk süvarilerinin hemen, hemen tamamı bozulmuştur (Feridun Bey, 1575: 450). Görüldüğü gibi, Osmanlı ordusunca ateşli silahlar artık meydan muharebelerin ustalıkla kullanılmaya başlamıştır. Memlûk ordusunda ise, bu silahı kullanmanın mertlik işi olmadığı düşünülerek, hiç bir Memlûk'e tüfek kullandırmak mümkün olmamıştır. Bu da savaşın kaderini değiştirmiştir. Nihayetinde Osmanlı Ordusu sadece tüfek kullanmakla kalmamış, aynı zamanda yürüyerek ateş etme ve hedefini bulma noktasında başarı göstermiştir. Savaş sonucunda, Kansu Gavri'nin peşine düşülmesini emreden Sultan I.Selim (Şükr-i Bitlisi, 1997: 254), ancak Gavri'nin cesedi ile karşılaşmıştır (Emecen, 2004: 177).

Gazze Olayı

Mercidabık Meydan Muharebesinde yenilen, Memlûk ordusu Kahire'ye doğru çekilmeye başlamıştır. Ancak Kahire'nin korunması için yegane çare, Gazze'nin muhafaza edilmesidir. Savaş sırasında ölen Kansu Gavri'nin yerine Sultan olan Tumanbay, bu havalinin korunması için, Gazze Muhafızlığına Canberdi Gazali'yi tayin etmiş ve onu 20 bin kişilik bir ordu ile teçhiz etmiştir (Cezar, 2011: 757). 28 Ekim 1516'da Gazze'ye gitmek üzere yola çıkan Canberdi'ye yolda çok sayıda Bedevi Arap'ta katılmıştır. Gazze'nin öneminin farkında olan Sultan I.Selim, bu bölgenin kontrol altına alınması için Veziriazam Sinan Paşa'yı tayin etmiştir. Osmanlı ve Memlûk kuvvetleri Gazze'ye yakın Han Yunus kervansarayı önlerinde karşı karşıya gelmiştir. Olası bir Memlûk hareketini tahmin edemeyen Sinan Paşa yanına ancak 5 bin kadar yeniçeri almıştır. Bu askerin 4 bini tüfekli piyade olmasına karşın, 500 kişi topçu, kalanlar ise ikmal birlikleri idi. Sayıca dezavantajını, ateşli silahları vasıtasıyla avantaja dönüştürmek isteyen Sinan Paşa, topçuları ihtiyatta tutarken, tüfekli yeniçerileri en ön safâ kademe sistemi (Arka arkayadizilen askerlerden atış yapacak olanlar diz üstü çöker atışını yapar, aynı anda arka sıradakiler de ayakta atış yaparlardı. Böylece birçok hedef aynı anda ve sıralı olarak imha edilir. Tüfek doldurma esnasında da atış devam ederdi.) ile dizmiş olup, planını bu yönde tatbika başlamıştır. Bir anda Hücum eden Memlûk süvarisini tüfekli yeniçerilerin yoğun ateşi ile geri püskürtmesi, Mercidabık yenilgisinin verdiği moralizlik neticesinde dağılmış olan Memlûk askerlerinin ve Canberdi Gazali'nin kaçmasına yol açmıştır. Bu küçük çaplı meydan muharebesinin

kazanılmasında da, Mercidabık'da olduğu gibi ateşli silahların mühim bir hissesi vardır (Cezar, 2011: 757).

Osmanlı Ordusunun Ridaniye'ye İlerleyişi

Gazze'ye hakim olan Sultan I.Selim için artık tek hedef Kahire'dir. Ancak bu havaliye ulaşmak için önünde geçilmesi güç olan Sina Çölü gibi haşmetli bir engel vardır. 2 Ocak 1517'de Gazze'ye gelen Sultan, buradan Salihyye'ye kadar 8 menzil noktasında konaklanarak Sina'nın geçilmesini tasarlamıştır (Emecen, 2014: 155). Ancak bu hareket öncesi, yeni tahta çıkmış bulunan Memlûk Sultanı Tumanbay'a bir elçi yollayarak biat etmeye davet etmiştir (Boş yere Müslüman kanı dökülmesine gönlüm razı değildir. Eğer sende hak ise bana tabii olasın. Senin ataların de benim atalarına tabii kölelerdi. Bir köle saltanat tahtına layık değildir. Benim 10 ceddim ise sultanoğlu sultandır. İmdi her sene Mısır'ın haracını gönderir, benim namına hutbe okutur ve para bastırır ise, seni Gazze'den Mısır'a değin vali tayin ederim. Yok kabul etmez isen ve dahi er isen meydana gelesin.). Bu teklifi şiddetle reddeden Tumanbay elçileri salıverse de, o sırada divanda bulunan Emir Alanbay Osmanlı elçilerini katletmiştir (Cezar, 2011: 758). Bu durum, Sultan I.Selim'in sefer kararının meşruluğunu iyice oturtmuştur. Sefer katılan Osmanlı müellifleri, ordunun çölü geçmesi hususunda şu noktada birleşirler: *"Osmanlı Sultanı tam çöle girmiş ve az yol almışken, uzun züredir yağış yüzü görmeyen topraklara yağmur yağmıştır. Bu da ordunun hareketini kolaylaştırdığı gibi su sıkıntısını ve çölün korkunçluğunu gidermiştir."* (Solakzade, 1989: 396 / Haydar Çelebi, s.47 / Hoca Saadeddin, 1974: 309). Osmanlı ordusu çöle girmeden önce su ihtiyacını karşılamak için 2 bin deve satın almış ve gerekli ikmal düzenini tesis etmiştir. Çölde asıl sorun, askerin ve topların nakliyesi haricinde Bedevi Arapların vur-kaç saldırılarıdır. Zira Memlûk Sultanı Tumanbay, her Osmanlı askerinin başı için 2.000 altın vaa'dinde bulunmuştu (Akgül, 1998: 71). Sefer sırasında, Tumanbay'ın hazırlıklarından haberdar olmak isteyen Sultan I.Selim Kahire'ye istihbarat toplamak üzere bazı askerlerini göndermiştir. Şimdi savaş bir ara verip, konunun daha iyi anlaşılması için Osmanlı istihbarat teşkilatı üzerine eğilmekte yarar görüyoruz:

XIV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İstihbaratı:

Osmanlıların kuruluşundan itibaren bir uç beyliği şeklinde gelişmesi, bölgedeki istihbarat faaliyetinin önemini gösterir niteliktedir. Nitekim Osman Gazi'nin, Bizans tekfurlarına karşı bazı istihbarat faaliyetleri yürüttüğünü ve adımlarını bu çerçevede attığını tahmin etmekteyiz. Onun İnegöl tekfuruna karşı giriştiği hareket esnasında ve oğlu Orhan Bey'in Konur kalesinin fethi için Martolos (Martolos Teşkilatı, XV.-XIX. yüzyıllar arasında Balkalarda faaliyette bulunan, genel olarak gayr-i müslim topluluklardan meydana gelen bir Osmanlı İstihbarat

teşkilatı idi. Bu teşkilatın ilk kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, kuruluş döneminde kullanıldığı tahmin olunmaktadır.) adı verilen ajanlar kullandığı bilinmektedir (İlter, 2002: 233). Martolos teşkilatının lağvedilmesini takip eden süreçte, *Voynuk* teşkilatı kurulmuştur. I.Murad devrinde,Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın kurduğu bu teşkilat, Türk fethinden önce Balkanlarda yaşayan toplumları etkilemek amacıyla vücuda getirilmiştir. 1545 tarihli bir kanunname de Voynukların, uç bölgelerine gidip espionaj faaliyetleri yürüttüğü ve düşman hakkında bilgi topladıkları bildirilmekte, karşılığında vergilerden muaf tutuldukları yazmaktadır (İlter, 2002: 235). Osmanlı Klasik Çağ'ında istihbarat faaliyetlerine en çok ehemmiyet veren padişah Yavuz Sultan Selim olmuştur. Bu dönemde Safevi hükümdarı, Şah İsmail'in Anadolu'ya gönderdiği ajanların yaptıkları propagandaya, karşı propaganda yapmak (İstihbarata Karşı Koyma) için,Osmanlı istihbarat teşkilatı kuvvetlendirilmiştir. Nitekim, *nasihatname* geleneğinin yaygın olduğu Osmanlı Devlet'inde padişahların Kutadgu Bilig'i görmemiş olmaları pek mümkün değildir. KutadguBilig'in içerisinde istihbaratın önemi vurgulanmıştır (Göksu, 2009: 275). Buna göre Ödgülmüş, "Öncü kuvvetler ile düşmanın yakınlarına sokulmalı ve onun hakkında bilgi edinilmeli." demektedir. Buna karşılık düşman tarafından yakalananın asla konuşmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca, istihbaratın önemi kendisini Yenisey Yazıtlarında da göstermiştir(Dil/tıl/til/yakalamak). Yazıtlarda ki kavramlar, H.Namık Orkun tarafından birincide "dil haberi", ikincide "haberci" (Orkun, 1998: 112-113, Bahaeddin Ögel ve Muharrem Ergin tarafından ise "haberci, casus, düşmandan yakalanan esir" (Göksu, 2009: 276) olarak tercüme edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı istihbaratını kuvvetlendiren kişi, I.Selim'in sadrazamı Piri Mehmed Paşa olmuştur (İlter, 2002: 37). Çaldıran Seferinden başarı ile dönen Sultan I.Selim, kurduğu bu istihbarat ağını yeni hedefi olan Memlûkler üzerine yöneltmiştir. Lütfi Paşa'nın yazdığı *Tevarih-i Ali Osman*'da ise bu durumu şöyle açıklanmıştır:

"Ridaniye Savaşı'nı kaybeden Mısır Sultanı yanında bir kaç bin askerle savaştan,kaçtıktan sonra birbirlerine şöyle dediler; "Nereye gidiyoruz, bu şartlarda nereye gidebiliriz. Böyle olmaksızın Bölüm daha iyidir. Dönüp düşmanımıza gece baskını yapalım; ya alalım ya veriz.". Bu kararla Osmanlı üzerine yürüdüler. Fakat bunların içinden birçok asker gelip durumu Sultan Selim'e haber verdi. Bunun üzerine Sultan Selim, askerlerine hazır olmalarını, gafil olmamalarını emretti." (Lütfi Paşa, 2001: 114). Ayrıca Sultan Selim, Memlûk ordusunun silah stoklarını, şehir krokisini, asker sayıları, halkın sosyo-ekonomik durumu ve savaş planlarını önceden öğrenmesine müteakip, kendi planlarını duruma göre şekillendirerek zaferin sahibi olmuştur.

Ridaniye Meydan Muharebesi (1517)

Sultan Selim'in ordusunun çölden ağır kayıp ile geçeceği tahmini üzerine hareket eden Tumanbay, savaş planını da buna göre şekillendirmiştir. Ancak Sultan Selim, zekice hareket ederek çölü en az hasarla geçmiş ve Ridaniye önlerinde harp nizamı almıştır. Tumanbay, Mercidabık Savaşı'nda ki Osmanlı ordusunun harp nizamını iyi çalışmış ve onları kendi taktikleri ile vurmak gayesini düstur edinerek 100 araba ve 200 kadar Türkmen ve Mağribilerden tedarik ettiği topçuları yerleştirmiştir (Emecen, 2014: 154). Ayrıca bir kısım hantal topları da kumların arasına gizleyerek, olası bir Osmanlı süvari hücumunu bunlarla dağıtmayı tasarlamıştır. Bu bilgidan hareketle, Memlükler'in topun kullanımından ve varlığından haberdar olmadıklarını söylemek herhalde çok yanlış bir tespit olur. Memlükler topun varlığından ve gücünden haberdar ancak bunu meydan muharebesinde uygulayacak taktik-stratejiden bir haber durumdadır. Memlükler'in bu planını öncesinde yaptığı istihbarat faaliyetleri ile öğrenen Sultan I.Selim, harp düzenini değıştirme lüzumu hissetmiştir. Bu plana göre, Osmanlı ordusu doğrudan bir savunma hattına saldırmayıp, Mukattam Dağı'nın yanından süvariler ile dolaşıp (Aydüz, 2004: 272) Memlük ordusunun sağ cenahını çöktürmeyi, böylece kendilerine karşı hazırlanan topların işlevsiz hale getirilmesi uygun görmüştür. 22 Ocak 1517(29 Zilhicce 922) günü sabahın erken saatlerin de başlayan muharebede (Cezar, 2011: 761); Veziriazam Hadım Sinan Paşa padişahın merkez cenahta, Yeniçeri Ağası Ayas Ağa sol cenahta bulunuyordu. Memlük süvarileri, Osmanlı merkez kuvvetini toplarının bulunduğu savunma hattına çekmek için hücumla kalkması üzerine, Osmanlı ordusu saf düzenini bozmadan düşmanın bu ricatına karşılık verdikten sonra, sağ cenahta Sultanın emrinde bulunan kapıkulu sipahileri ve tımarlı sipahiler, El-Mukattam dağının arkasından dolanmak için çevirme hareketına başladılar (Emecen, 2014: 155). Memlük ordusunun sağ cenahında kuşatma hareketi tamamlandığında, Tumanbay topları bu yöne çevirmek istediye de bunda muvaffak olamamış böylece toplar işlevsiz kalmıştır. Memlük ordugahında meydana gelen karışıklıktan istifade etmek maksadıyla Veziriazam Sinan Paşa tüfekli yeniçeri birlikleri ve topçu desteği ile hücumla geçerek Memlük ordugahını ateş çemberine aldı. Çaresizlik içinde kalan Tumanbay, son bir hamle ile Osmanlı karargahına hücum ederek Sultanı öldürmek (Cezar, 2011: 761) ve orduyu başsız bırakmak için harekete geçtiyse de Sultan I.Selim zannederek Veziriazam Hadım Sina Paşa'yı öldürmüş, öldürdüğü kişinin Sultan olmadığını anlayınca da yanında kalan 5-10 Emirle Kahire'ye doğru çekilmekten başka çare bulamamıştır (Emecen, 2014: 156). Kahire'ye çekilen Tumanbay burada bir sokak savaşı başlatmayı uygun görmüşse de evvelden yaptığı istihbarat çalışmaları neticesinde Kahire'nin tüm sokak planlarını elinde bulunduran Sultan I.Selim, birliklerini bu plan dairesinde hareket ettirmiştir. Tumanbay tüm bu olup biten karşısında dayanamayarak kaçmıştır (Emecen, 2014: 157). Tumanbay'ın kaçması üzerine Osmanlı Sultanı 15

Şubat'ta Kahire'ye girmiştir. Bu sırada Tumanbay'ın Emirlerinden olan Kurtbay, Sultan I.Selim'e bir name göndererek onu Peygamberin sünnetine uymadığı, kafir silahı kullanarak kafir olduğu ve cesareti varsa at sırtında dövüşmeye çağırıştır (Çetin, 2007: 217). (Dünyanın her tarafından derme çatma bir ordu kurmuşsun; Hristiyanlar, Rumlar ve ötekiler. Beraberinde Avrupa Hristiyanlarının savaş meydanında Müslüman ordularının karşısına çıkma gücünü bulamadıkları bir sırada ustaca geliştirdikleri şu hileyi getirmişsin. Bir kadın tüfek denen şeyi ateşlerse bir çok askeri durdurabilir. Eğer biz bu hileyi seçmiş olsaydık, siz bu işte önümüze geçemezsiniz. Ama biz Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in sünnetini Allah yolunda kılıç ve mızrakla cihada gitmeyi bir tarafa atmayan insanlarız... Yazıklar olsun sana; Allah'ın birliğine ve Hz.Muhammed'in peygamberliğine şahadet edenlerini hile ile nasıl vurabilirsin? Eğer er isen atının sırtında meydana gelesin. / Varın topa, tufenge dua eyleyin. Yoksa kılıç ile erlik davası sizin karınız değil idi. / Solakzade, 1989: 72). Ridaniye Meydan Muharebesi, Osmanlı taktik ve hareketin önceden yapılan istihbarat değerlendirmesi ve merkezi otoritenin güçlü olması ile uygulanmasının yanı sıra ateşli silahları ve geleneksel Osmanlı süvarisinin etkili kullanıldığı bir savaştır. Memlûk'lerin bu dönemde ellerinde ki toplar sadece kale savunmasında kullanmaları, meydan muharebelerinde kullanıma talimli olmamalarının yanında Memlûk emirlerinin ve askerin tüfek kullanımını kafirlik ile eşit görüp reddetmeleri neticesinde zafer Osmanlı ordusunun olmuştur. Savaş öncesinde ki kayıtlara baktığımızda Tumanbay'ın ordusunda Osmanlı ve Portekizler'den alınmış 200 adet topunun mevcut olduğunu görmekteyiz (Emecen, 2014: 77). Kahire'nin alınmasından sonra 7 Mart 1517/13 Safer 923 tarihli sayım raporunda Kahire Kalesinde hasarlı ve sağlam olmak üzere 240 kadar topun var olduğu ortadadır (TSMA, nr.D5641, s.1).

Sonuç

Bugüne kadar bilinen gerçek, Mercidabık ve Ridaniye Meydan Muharebelerinin kazanılmasında ki en etkili unsurun Osmanlı ordusundaki ateşli silahlar olduğu fikridir. Bilinene ek olarak, Osmanlı Devleti'ndeki ateşli silahların askere ve ulemaya kabul ettirilmesinde, devletin merkezi otoritesinin tesisi birincil roldedir. Memlûk Devleti'nin o çağda, Portekizlerle olan ilişkisi ve ondan da önce II.Bayezid'in Hac kabilelerinin korunması uğruna, Memlûklere hibe ettiği topların varlığı, Memlûk ordusunda ateşli silahların var olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Ancak Memlûk devlet ve ordu teşkilatında ateşli silahların sadece muhasara ve savunma maksatlı kullanıldığı, ateşli silah kullanımının Memlûk ordusunca aşağılık bir durum olarak görülmesi, ulemanın, Memlûk emirlerinin ve askerlerin bu silahı "gavur icadı" olarak tasvir etmesi neticesinde Memlûk sultanları orduya bu silahları kullanmayı kabul ettirememiştir. Dolayısıyla girilen savaşlarda karşı taraf söz

konusu ateşli silahları etkin bir şekilde kullanırsa, doğacak felaket ortadadır. Nitekim öyle de olmuştur. Mercidabık ve Ridaniye Savaşı öncesinde Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim (I.Selim)'in mutlak otoritesi ile yeniçerilere tüfeng kullanımını kabul ettirmesi ve yaptırdığı espionaj faaliyetleri ona zaferin kapılarını açmıştır. Zira istihbaratın önemi, Çaldıran Meydan Muharebesi öncesinde fark edilmiş ve etkin bir şekilde kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet (II.Mehmet) ile başlayan koyu merkezileşme ve devşirme sistemi, Osmanlı devlet adamlarının yetişmesinde ve padişahın mutlak iradesinin kurulmasında en etkin faktörler olmuştur. Nitekim bu durum, Fatih'ten bir kuşak sonra tahta geçen Sultan I.Selim devrinde zirve yapmıştır. Sonuç olarak Sultan I.Selim'in Memlük Devleti üzerine yaptığı iki seferin başarıya ulaşmasındaki nihai noktaların "İstihbarat" ve "Koyu Merkeziyetçilik" olduğu ifade edilebilir.

Bu durum, Osmanlı harp tarihinde merkezi otoritenin gücü ve espionaj faaliyetleri ile askeri başarılar arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu göstermesi bakımından önem arz eder.

KAYNAKLAR

- Agoston, G. (2017). *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Ayalon, D. (2015). *Memlük Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Çev.Abdullah Mesut Ağır, TTK, Ankara
- Aydüz, S. (2004). *"Osmanlı Askeri Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:2-Sayı:4, İstanbul
- Cezar, M. (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II.Cilt, TTK, Ankara
- Chase, K. (2008). *Ateşli Silahlar Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- Çetin, A. (2007). *Memlük Devletinde Askeri Teşkilat*, Eren Yayınevi, İstanbul
- Emecen, M.F. (2004). *Mercidabık Maddesi*, DİA, Cilt 9, Ankara
- Emecen, M.F. (2014). *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınevi, İstanbul
- Erdem Akgül E. (1998). *"Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi"*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi
- Feridun Bey, *Münşeati's -Selatin*, "Mısır Ruznamesi", I.Cilt, 1575

Göksu, E. (2009). "*Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı*", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume2/6, Kırıkkale

Hasan-i Rumlu, *Ahsenüt Tevarih*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2006

Haydar Çelebi, *Haydar Çelebi Ruznamesi*, Neş Yavuz Senemoğlu, Kervan Kitapçılık, Ankara, 1976

Hoca Saadedin Efendi, *Tacü't-Tevarih II*, Nşr.İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul Ün. Yayınları, İstanbul, 1974

İlter, E. (2002). "*Osmanlılarda istihbarat (XIV.-XX.Yüzyıllar)*", Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Cilt:8-Sayı:2, Ankara

İnalcık, H. (1958). "*Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları*", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, III/2, Ankara

İnalcık, H. (2014). *Devlet-i 'Aliyye I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa Tarihi*, Nşr.Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

Ocak, A.Y. (2013). *Zındıklar ve Mülhidler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

Orkun, H.N. (1998). *Orhun Yazıtları*, İstanbul

ÖZ, M. - YEŞİL, F. (2015). *Ötekilerin Peşinde - Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan-, "Tedbirden Adalet: Tursun Bey ve Hasan Kafi el-Akhisari'nin Kaleminden Osmanlı Siyaset Düşüncesinin Evrimi"*, Fatih Yeşil, Timaş Yayınevi, İstanbul

Özçelik, İ. (2014). *Devlet-i 'Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Yayınevi, Ankara

Solakzade, *Solakzade Tarihi*, Cilt II, Nşr.Vahid Çabuk, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989

Şükr-i Bitlisi, *Selimname*, Nşr.Mustafa Argunşah, Erciyes Ün.Yayınları, Kayseri, 1997

Tihran-i, Ebu Bekr-i, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çev.Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr.D.5641

Yiğit, İ. (2004). *Memlükler Maddesi*, DİA, Cilt 29, Ankara